

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА

КИСЛИЙ Анатолій Олександрович

УДК – 124.4:27

**СОЦІАЛЬНИЙ ІДЕАЛ
У СУЧАСНІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ ДУМЦІ**

09.00.11 – релігієзнавство

09.00.14 – богослов'я

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі богослов'я та релігієзнавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор філософських наук, професор
БОНДАРЕНКО Віктор Дмитрович,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри богослов'я та релігієзнавства.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
САУХ Петро Юрійович,
Національна академія педагогічних наук
України, академік-секретар Відділення вищої
освіти;

доктор філософських наук, професор
Филипович Людмила Олександрівна,
Інститут філософії імені Г.С.Сковороди НАН
України, завідувач відділу філософії та історії
релігії Відділення релігієзнавства;

доктор філософських наук, професор
Харьковщенко Євген Анатолійович,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, завідувач кафедри
релігієзнавства.

Захист відбудеться 27 квітня 2021 року о 10:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова, 9.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ–30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано 26 березня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Остащук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Увесь історичний розвиток людства пов'язаний із постійним напруженим осягненням, створенням та пошуком спроб втілення суспільних ідеалів. Хоча суспільний ідеал завжди виступає як образ, вказуючи на нездійсненність та недосяжність, він, попри усе, приваблює розстановкою пріоритетів, постійно відіграючи роль особистого та суспільного цілепокладання, що визначає якість і зміст життя людини і суспільства. Прагнення людини до осмислення суспільного ідеалу як кращої і досконалої форми організації суспільства набуває особливої виразності під час кризових – як руйнівних, так і творчих – періодів.

Очевидне поглиблення інтенсивної взаємодії країн та народів, які втягуються у процеси глобалізації сучасного світового будівництва, увиразнило нові якісні темпи соціального розвитку. Серйозні трансформації, що відбуваються в соціальній, економічній, політичній та культурній сферах на основі найвищих досягнень людства на початку нового тисячоліття, поставили під сумнів цінності як такі. Вони зумовили необхідність пошуку надійних цілепокладаючих основ життєдіяльності людини та суспільства. Системні соціальні зрушення вимагають переосмислення багатьох невичерпних універсальних потенціалів багатогранної і суперечливої реальності соціальних явищ і процесів.

Безсумнівно важливою у процесі формування суспільного ідеалу є проблема сучасного християнського розуміння духовних потреб суспільства, яке перебуває у процесі пошуку ідеалів і моделей самореалізації в нових умовах глобальних інтерактивних координат. Аксиологічні аспекти соціального ідеалу займають принципово важливе значення у структурі духовності, адже сформульовані сучасними християнськими мислителями, які постійно тримають у полі зору процеси, що відбуваються в різних суспільних сферах, і, виходячи з самої природи Церкви, намагаються адекватно реагувати на них. У багатьох християнських церквах викликає занепокоєння занепад моралі і моральності і в результаті – неможливість традиційних ідеалів виконувати свої суспільні функції та недостатня ціннісна функціональність нових, що пропонують швидкі та легкі способи проектування розвитку людини та суспільства без особливих духовних зусиль.

Проблема ролі християнства та Церкви у розвитку суспільства сьогодні залишається надзвичайно актуальною та дискусійною як у світській, так і в релігійних царинах. А питання суспільного ідеалу в сучасній християнській думці є одним із ключових у визначенні тенденцій розвитку суспільства у нерозривній єдності його минулого і майбутнього. Воно обумовлюється необхідністю визначення пріоритетів оптимальної політики, спрямованої на соціальні перетворення з метою якісного поліпшення життя. Нині воно набуває не тільки теоретичного, а й глибоко практичного значення з огляду на можливий її вплив на хід суспільного життя. При таких умовах природно, що питання соціального ідеалу у вітчизняній науковій думці нерідко береться в його православній інтерпретації й обговорюється з точки зору історичних та сучасних невдач й успіхів Православної Церкви на теренах Української держави.

Вивчення питання суспільного ідеалу у сучасній християнській думці має два взаємопов'язані аспекти: по-перше, теоретичний – стосується генези, методології та логіки розвитку цієї теми в системі філософського і богословського мислення, яка утворює специфічну сферу пізнання; по-друге, суспільний ідеал як складова частина християнської аксіології має безпосереднє відношення до формування загальнозначущих духовно-моральних норм і цінностей, що визначають мотивацію людської діяльності та поведінки в сфері сімейних, економічних та політичних відносин, тобто містить у собі соціально-практичне навантаження. Тому проблема суспільного ідеалу в сучасному філософському та богословському дискурсі розглядається як нормативно-ціннісний спосіб життєдіяльності людини і суспільства в системі факторів формування духовної сфери.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано у межах науково-дослідної роботи кафедри богослов'я та релігієзнавства факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова відповідно до наукової теми «Розбудова академічного богослов'я в умовах освітніх трансформацій в Україні» (U 0117U004903).

Мета дослідження визначена з урахуванням наукової проблеми, актуальності обраної теми та стану її дослідження і полягає у філософсько-релігієзнавчому аналізі соціального ідеалу в сучасній християнській думці як концепту філософсько-богословського дискурсу у контексті осмислення соціальних процесів та практичного соціального досвіду Церкви.

Відповідно до поставленої мети визначаються такі **дослідницькі завдання**:

- простежити формування основних підходів до осмислення соціального ідеалу в історії філософсько-релігієзнавчої думки;
- з'ясувати ціннісні виміри соціального ідеалу в сучасній християнській думці;
- виявити специфіку поглядів сучасних християнських мислителів на розуміння ідеалу людини у контексті нинішніх соціальних процесів та осмислення соціальної дійсності;
- розкрити сучасний образ жінки, ступінь вирішення питання гендерного порядку та сексуальної етики в сучасній християнській соціальній думці;
- проаналізувати особливості ідеалу сім'ї та шлюбно-сімейних відносин у сучасному соціальному вченні;
- розглянути проблему спілкування як умову досягнення християнського соціального ідеалу;
- здійснити аналіз сучасних екуменічних вимірів соціального ідеалу;
- проаналізувати просвітницько-виховну місію Церкви як духовну основу діалогу із суспільством;
- охарактеризувати етос праці у сучасній соціальній християнській концепції;
- дослідити теоретичні та практичні особливості соціально-економічного ідеалу у сучасній християнській думці;
- розглянути теоретичні аспекти та практичний досвід християнства у сучасному політичному дискурсі.

Об'єктом дослідження є соціальний ідеал у сучасному християнстві.

Предметом дослідження є теоретичні аспекти осмислення соціального ідеалу у сучасній християнській думці та особливості соціальної практики християнських конфесій.

Теоретико-методологічні засади дослідження. Теоретико-методологічні основи дослідження ґрунтуються на низці загальнонаукових методів, екстрапольованих на філософсько-релігієзнавчу площину. Дисертаційне дослідження здійснено з дотриманням фундаментальних методологічних принципів аналізу релігійних явищ та процесів: об'єктивності, історизму, цілісності, системності, логічності, єдності теорії і практики, позаконфесійності, неупередженості. Міждисциплінарність дослідження обумовила відповідну методологію, яка поєднала здобутки філософії, релігієзнавства та богослов'я.

У концептуальному плані принципи значення для розробки теми дослідження мають праці провідних українських релігієзнавців, філософів та богословів: В. Андрущенка, І. Богачевської, В. Бондаренка, О. Горкуші, В. Єленського, С. Здіорука, Н. Іщук, А. Колодного, П. Кралюк В. Кременя, В. Любашенко, М. Мариновича, О. Недавної, О. Сагана, П. Сауха, Р. Соловія, В. Табачковського, В. Титаренко, Л. Филипович, Є. Харьковщеника, М. Черенкова, Л. Чорної, Ю. Чорноморця, В. Шинкарука, С. Шкіль, П. Яроцького та ін. Звернення до їхніх праць сприяло проведенню аналізу трансформацій, які відбуваються у релігійному особистому та суспільному житті сучасної епохи та їх філософської і богословської концептуалізації.

Для об'єктивності результатів дослідження автор використовує такі методи як: гіпотетико-дедуктивний, що дозволив на основі вивчення соціального досвіду людського співжиття перевірити та обґрунтувати ціннісні основи формування і позитивного розвитку суспільства; порівняльно-історичний, що допоміг з'ясувати і порівняти своєрідність конфесійних поглядів щодо християнського соціального ідеалу; принцип детермінізму сприяв дослідженню причинно-наслідкових зв'язків виникнення й еволюції різних підходів до питання ціннісних основ соціального ідеалу. Важливим у дослідженні є принцип толерантності, що передбачає діалог в умовах релігійного й нерелігійного світоглядного плюралізму. Для тлумачення релігійних текстів та богословських дискурсів використовувались методи сучасної герменевтики. Для виявлення сутнісної традиційності, конфесійної відмінності, спільності та різноманіття соціальних виявів християнства використано феноменологічну методологію релігієзнавчого аналізу.

Проблема суспільного ідеалу у сучасному християнстві одна з найактуальніших в еволюції філософського та богословського мислення. Вчення про суспільний ідеал розсіяне в значному масиві християнської літератури, що має історичні, догматичні, конфесійні особливості та цінності. Тому складність вивчення питання сучасного розуміння соціального ідеалу полягає не у відсутності чи обмеженості фактологічного матеріалу, а навпаки у наявності значної джерельної бази та теоретичної розробленості його в історії християнської думки і разом з тим помітна заангажованість, ідеологізованість і навіть політизованість багатьох

підходів до питання суспільного ідеалу в попередні століття особливо на пострадянському просторі, де відбувалась побудова нового соціалістичного ладу.

Оскільки вивченню проблеми суспільного ідеалу у сучасному християнстві присвячена велика кількість праць, то головна увага дослідження була зосереджена лише на тих богословських та філософсько-релігійнознавчих розвідках, в яких автори максимально наблизилися до цілісного аналізу соціального ідеалу як феномену, який має певні спільні риси для всіх християн.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше у вітчизняному релігійнознавстві та філософському дискурсі здійснено цілісне дослідження соціального ідеалу у сучасній християнській думці. Це дозволило обґрунтувати низку положень, що мають наукову новизну та виносяться на захист:

Уперше:

- з'ясовано, що теоретико-методологічні аспекти аналізу суспільного ідеалу ініційовані в класичній філософсько-релігійнознавчій думці та одночасно розвиваються у християнському богослов'ї. Сучасний соціальний ідеал являє собою цілісність, що базується на традиційних і нових світоглядних парадигмах, які впливають на формування християнського соціального вчення та діяльність Церкви, яка зав'язана з нинішніми концептуальними та реальними соціальними проблемами;

- виявлено, що формування сучасного соціального ідеалу в християнстві як граничної світоглядної універсальної системи духовно-моральних цінностей відбувається на фундаментальних джерелах християнського вчення. Основою теорії християнського соціального ідеалу є конфесійна аксіологія, яка поглиблюється у контексті нинішніх духовних, моральних, наукових, економічних, політичних інтересів і потреб суспільства та особистості. Постійний процес творчого розвитку людини й суспільства вказує на традиційну консервативність та історичну динамічність християнського аксіологічного вчення;

- встановлено, що формування сучасного змісту ідеалу людини у поглядах християнських мислителів відбувається в діапазоні загальних богословських і філософських антропологічних поглядів та підходів. Вони пов'язані з пошуком відповіді на сучасні соціальні й особистісні проблеми, що зумовлені кризою традиційної культури та невизначеністю духовно-ціннісної опори життя і діяльності людини;

- доведено, що у формуванні соціального ідеалу людини у сучасному світовому християнському інтелектуальному дискурсі важливими є ідеї й результати переосмислення християнського вчення і культової практики, що пов'язані з образом жінки та невичерпністю її соціальних ролей. Традиційність та історична змінюваність християнських поглядів на широке коло питань стосовно ролі і місця жінки у суспільстві та можливості реалізації її духовного досвіду у Церкві переплетена з ґрунтовним мотивуванням її покликання і служіння людству;

- підтверджено, що сучасне християнство у сфері соціальних відносин первинним і основним соціальним інститутом вважає сім'ю, яка претендує на окремий сформований соціальний ідеал. Нормальне функціонування шлюбно-сімейних відносин має ціннісно-позитивні суспільні наслідки. Вони полягають у створенні передумов для блага всього суспільства сьогодні і на перспективу,

забезпечуючи конструктивну комунікацію між поколіннями, передаючи позитивний соціально-історичний досвід та відіграючи виняткову роль у становленні особистості;

- обґрунтовано, що в умовах світоглядного багатоманіття та невизначеності у християнстві посилюються позиції щодо діалогічності формату соціальної взаємодії. Діалог, що позначається як спілкування (комунікація), виступає як методологічна та аксіологічна основа філософських та богословських ідей, гіпотез і концепцій формування соціального ідеалу у сучасній християнській думці. Спілкування, що відбувається у двох основних вимірах: вертикальному (взаємозв'язок людини з Богом) і горизонтальному (спілкування між людьми) як діалогічна взаємодія людини з Іншим та іншими, має принципове значення для усвідомлення історичного розвитку й конфесійної традиційності християнського соціального вчення. Спілкування в ньому розглядається як основа самого буття Церкви, як онтологічна і праксеологічна умова досягнення соціального ідеалу;

- встановлено, що екуменізм як фактор розвитку християнства полягає у конвергентних процесах окремих сегментів християнства, які ведуть до порозуміння у площині світоглядних і суспільних протиріч. Сучасний екуменічний діалог помітно зміщується у площину підтримки соціальної активності людини та позитивного соціального розвитку. Нині він все більше розглядається як процес формування ціннісних основ соціального ідеалу, базовими для якого є інтенції, що спонукають до комунікації послідовників різних конфесій;

- доведено, що просвітницько-виховна місія Церкви, базуючись на фундаментальних релігійних джерелах та практиках, має позитивні навчально-виховні наслідки для формування духовно-моральної системи та інтелектуального потенціалу суспільства. Прагнення до моральної опіки суспільства забезпечується санкціонуванням ціннісної системи суспільного буття засобами релігійної освіти. З рівнем морального, інтелектуального та освітнього розвитку соціуму і окремої особи характерним чином пов'язане якісне дозрівання основ соціального ідеалу;

- обґрунтовано, що християнська соціальна концепція як найбільш динамічний і дієвий сегмент християнського вчення заповнює нішу взаємопроникнення духовної культури та соціальної практики, продукуючи моральні та ціннісно-нормативні виміри діяльного функціонування сфери праці. Християнський етос праці має конфесійні особливості та виявилися фундаментальним виміром життєдіяльності для багатьох християн у пошуку балансу між матеріальним та духовним виробництвом і споживанням;

- виявлено, що сучасний християнський соціально-економічний ідеал формується в контексті перманентних світових економічних і господарських криз. Він розглядається як цілепокладаюча діяльність окремого суб'єкта чи окремих організацій, у тому числі релігійних, та її результати. Його спрямованість на вирішення наявних соціальних і економічних проблем має антропологічну основу – визначає міру забезпечення матеріальних та духовних потреб людини для її гідного існування;

- доведено, що політичний дискурс займає важливе місце у сучасному християнському соціальному вченні та діяльності християнської Церкви. Історичні

та сучасні форми взаємодії політики і релігії, держави і Церкви є важливим чинником генерування і ретрансляції різних аспектів соціального ідеалу. Чутливість політики до різних суспільних змін створює умови для багатовекторності співвідношення політики і християнства. Сучасний рівень політичних процесів і трансформацій, факти взаємовпливу релігії й політики, небезконфліктні відносини між християнами спричинені колізіями суспільно-політичної активності громадськості, державних та церковних лідерів, а також різним баченням шляхів та засобів розв'язання суспільних проблем.

Уточнено:

- положення про те, що соціальний ідеал у сучасному християнстві вважається ціннісно-важливим соціальним орієнтиром, що підтверджується цілісністю системотворчих компонентів, які об'єктивують тисячолітній історичний досвід християнської Церкви і творчий потенціал життєдіяльності християн;

- тезу про те, що основні засади християнського богословсько-філософського персоналізму сьогодні орієнтуються на гармонізацію особистого й суспільного. Ідеал людини у християнському вченні постає не лише як уявлення про абсолют, а і як реальне джерело моралі й моральності, процесуальних норм діяльності соціальних інститутів та життєдіяльності людини;

- розуміння того, що образ жінки у сучасному християнстві виступає такою функціональною одиницею, навколо якої створюється широкий діапазон думок з приводу гендерної рівності та сексуальної моралі. Негласний консенсус християнських церков у мотивуванні суспільної ролі жінки та гендерної рівності, сакральності сексуальної моралі та засудження нетрадиційних сексуальних відносин свідчить про проблеми та суперечності у розгортанні богословського діалогу у площині християнського вчення про сексуальну мораль;

- сучасну концепцію соціального ідеалу, в якій простежуються спроби складного та суперечливого поєднання активізації християнства в напрямку функціонального відновлення релігійних духовних цінностей у суспільстві та творчих підходів до «викликів часу» світського життя.

Набуло подальшого розвитку:

- судження про те, що соціальний ідеал у християнстві, володіючи потенційним буттям, є джерелом постійних роздумів як за його сутнісним змістом, вказуючи на бажане сучасне і майбутнє, так і в сенсі можливості його практичної реалізації у соціальній дійсності, визначаючи цілепокладання життєдіяльності людини і суспільства. Вироблення найбільш виразних ціннісних орієнтирів соціального ідеалу відбувається на антропологічному ґрунті;

- розуміння того, що формування соціального ідеалу є важливим досягненням християнської філософії та богослов'я, що дозволяє церквам критично осмислювати сучасний стан та тенденції розвитку суспільства, пропонувати такий альтернативний проект формування християнської соціальної дійсності, ідеалом якого є уявлення про особисту та суспільну есхатологічну реальність царства Божого;

- дослідження специфіки конвергентних процесів у соціальних вимірах християнства, що ведуть до культурно-релігійного синтезу та екуменічного співробітництва у побудові загальних теорій соціального ідеалу;

- розуміння того, що подальший розвиток християнської думки в інтерпретації соціальної дійсності буде виходити далеко за межі богословських теоретичних проєктів. Він буде відображати здатність християнських церков знаходити дієві шляхи розв'язання різних життєвоважливих особистих та суспільних питань, що спричинені полікультурною різноманітністю світу.

Теоретичне значення дослідження. Автор уперше здійснив дослідження соціального ідеалу у сучасній християнській думці. Сучасні підходи християнських мислителів православної, католицької та протестантської конфесійних традицій до минулого, сучасного та майбутнього людини і суспільства сприяють поглибленню концептуального, предметного і методологічного обґрунтування філософської і богословської аксіологічної, антропологічної і соціальної теорії. Отримані результати дозволяють по-новому осмислити сучасні соціальні концепції християнських церков та їх ідейний потенціал у виробленні теоретичних моделей соціального ідеалу. Результати теоретичного аналізу та підсумків дослідження можуть бути використані для реалізації нових стратегій розвитку соціального знання з метою гармонізації соціальних взаємовідносин в умовах полілогу культур, плюралізму думок та розмивання базових цінностей і моральних принципів.

Практичне значення отриманих результатів. Проблема суспільного ідеалу має багатоаспектний характер і вимагає не лише різнобічного вивчення, а й включення в духовне життя суспільства. Теоретичний аналіз і практична реалізація нових стратегій розвитку соціального знання матимуть значимість у гармонізації соціальних взаємовідносин, яка вкрай необхідна сучасному суспільству, що знаходиться в умовах розмивання базових цінностей, традицій і моральних принципів. Розробка прикладних аспектів соціального ідеалу може сприяти оновленню та трансформації соціальної практичної діяльності християнських церков та конфесій в напрямку вирішення проблем суспільного життя.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки теоретичних курсів з підготовки релігієзнавців, богословів, філософів, істориків, політологів та багатьох інших фахівців. Основні ідеї та висновки дисертації будуть важливими у викладацькій діяльності при підготовці лекцій, підручників і посібників із таких дисциплін як «Релігієзнавство», «Богослов'я», «Філософія». Отримані результати дисертаційної роботи будуть важливими для подальшого осмислення в наукових дослідженнях різних галузей знань.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є оригінальним дослідженням, висновки та положення наукової новизни автором здобуті самостійно (без співавторів) і відповідають основному змісту дисертації, а також поданим публікаціям. Ідеї, положення чи гіпотези інших авторів, які використані в дисертації для підсилення ідей здобувача, мають відповідні посилання згідно з науковими стандартами. Кандидатська дисертація на тему «Релігійна освіта в Україні як чинник формування суспільної моралі» була захищена 27 вересня 2007 р. у спеціалізованій вченій раді Київського національного університету імені Тараса

Шевченка Д 26.001.43 за спеціальністю 09.00.11 - релігієзнавство, її матеріали у тексті докторської дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук пройшла апробацію на засіданнях кафедри богослов'я та релігієзнавства факультету філософії та суспільствознавства Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Основні ідеї та положення дисертаційної роботи, її результати та висновки у формі доповідей були оприлюднені на 41-му науковому заході, зокрема: Міжнародна науково-практична конференція „Україна і Ватикан у розвитку вищої освіти і духовності” (Одеса, 2008 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція „Видатні постаті науки, культури і освіти України” (Київ, 2008); Кулішеві читання з філософії етнокультури (присвячені 190-літтю від дня народження Пантелеймона Куліша) (Чернігів, 2009-2011 рр.); Міжнародна наукова конференція „Українство у світі: Україна є там, де живуть українці” (Чернігів, 2009 р.); Третій Міжнародний конгрес „Українська освіта у світовому часопросторі” (Київ, 2009 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців і студентів „Формування полікультурної мовної особистості в контексті нової парадигми освіти (Чернігів, 2010-2018 р.); Міжнародна науково-практична конференція „Українознавство у світовому гуманітарному просторі” (Київ, 2010 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Українознавство та всесвітня історія: теоретико-методологічні засади наукових парадигм» (Київ, 2011 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців: „Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти” (Чернігів, 2012-2020 рр.); Міжнародна науково-теоретична конференція: „Духовні цінності християнства в українській культурі: віхи тисячоліть (до 1025-річчя хрещення Київської Русі)” (Київ, 2013 р.); VI давньоруські історико-філософські читання пам'яті В.С.Горського „Філософські ідеї в культурі Київської Русі” (Чернігів, 2013 р.); Міжнародна наукова конференція „Християнська сакральна культура: історія і сьогодення” (Львів, 2014 р.); Наукова конференція: „Філософсько-освітня думка українських мислителів: історія і сучасність” (Чернігів, 2013 р.); Міжвузівський семінар „Філософія мови та мова філософії” (Чернігів, 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Філософія і релігія в просторі сучасної культури» (Київ, 2014 р.); Круглий стіл «До 50-річчя з дня заснування кафедри культурології» НПУ імені М.П.Драгоманова (Київ, 2014 р.); Міжнародний симпозиум «Освіта і здоров'я підрастаючого покоління» (Київ, 2016 р.); Міждисциплінарна всеукраїнська науково-теоретична конференція «Релігія, філософія, культура» (Чернігів, 2015 р.); Круглий стіл „Актуальні проблеми вивчення, охорони та збереження сакральної спадщини Північнодніпровського Лівобережжя” (Ніжин, 2016 р.); Всеукраїнська міжпредметна науково-практична конференція: «Роль мистецтва в духовних, соціальних та педагогічних комунікаціях: історичний та сучасний вимір» (Чернігів, 2017 р.); Всеукраїнська наукова конференція V Філаретівські читання, приурочена до 500-річчя Реформації (Ніжин, 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Просвітництво та релігія: від протистояння до взаємодії», приурочена до 300-річчя з дня народження Георгія Кониського (Ніжин, 2017 р.); Міжнародна науково-

практична конференція «Стратегії та модули соціального буття сучасної людини: захист та допомога» (Чернігів, 2019 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Унезалежнення православних та його вплив на релігійно-церковне і суспільно-політичне життя сучасної України» (Київ, 2019 р.); Міжнародна наукова конференція «Єдність і автокефалія української церкви. Минуле-сучасне-майбутнє» (Київ, 2019 р.); XIX Міжнародна науково-практична конференція «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Канада-Україна, 2019 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Європейські антитоталітарні культурні практики» (Чернігів, 2020 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 33 одноосібні праці, із них одна монографія; 17 статей у вітчизняних наукових фахових виданнях, 6 – у зарубіжних наукових виданнях, а також виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз і 9 статей в інших виданнях.

Структура й обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, що впливає з його методології, мети та завдань. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 453 сторінки, із них 370 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 511 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету й наукові завдання роботи, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи, її зв'язок із науковими програмами, наведено дані про апробацію та публікації основних результатів дослідження.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження соціального ідеалу**» визначено актуальність та особливості підходів до вивчення суспільного ідеалу. Наявність значного і цінного в соціально-філософському і богословському сенсі матеріалу, в якому розкриваються окремі аспекти проблеми суспільного ідеалу, дозволяє зробити узагальнення емпіричного та теоретичного матеріалу, що може бути основою для сучасної соціальної теорії і практики.

У підрозділі **1.1. «Суспільний ідеал як предмет філософсько-релігієзнавчого аналізу»** проаналізовано теоретико-методологічні аспекти осмислення суспільного ідеалу в історії філософії. Розглянуто суперечливість підходів до розуміння суспільного ідеалу в історії західної та вітчизняної філософської думки, визначено проблемне поле філософсько-релігієзнавчих та богословських досліджень соціального ідеалу. Питання його сутності, формування, прояву, умов і засобів реалізації розкривається класиками світової філософії та розглядається у християнському богослов'ї. З'ясовано, що сутнісні характеристики та принципи формування суспільного ідеалу у сучасній християнській думці збагатилися новими теоретичними підходами. Суспільний ідеал розуміється як образ досконалого суспільства, як світоглядна система, що є зразком та ціннісним

орієнтиром, на основі якого моделюється бездоганний суспільний лад, який відповідає потребам та інтересам суспільства і особистості.

Підрозділ 1.2. «Ціннісний контекст суспільного ідеалу у християнстві» присвячено дослідженню християнських ціннісних основ соціального ідеалу, що відображаються у конфесійних рисах духовно-практичного освоєння світу і осмислення соціальної дійсності. Фундаментальним джерелом соціального ідеалу є Святе Письмо та Святе Передання, що доповнюється вченням християнських теологів і богословів, вчителів і проповідників Церкви. Християнство акумулює та генерує систему духовно-моральних цінностей, що знайшли своє відображення у соціальному вченні. Воно пропонує вічні істини, даровані Богом, та узагальнює їх, створюючи фундамент для ціннісного вираження сучасного бачення соціального ідеалу. Формування основних підходів до інтерпретації соціального ідеалу в християнстві пов'язується з розв'язанням концептуальних та реальних суспільних проблем сучасного християнства, що свідчить про історичність та динамічність характеру аксіологічного вчення.

Християнська Церква постійно тримає у фокусі своєї уваги процеси творчого розвитку людини і суспільства, що відбуваються в різних суспільних сферах, і намагається оперативним висловлювати своє бачення важливих соціальних питань сучасності. При цьому вектор функціонального самовираження Церкви завжди має соціальну направленість. Він зорієнтований на так звані суспільні «зони особливої уваги», з якими стикається людство зараз. Духовно-моральні цінності, що виголошені у християнському вченні, є джерелом постійних роздумів як за сутнісним змістом, так і в сенсі можливості бути реалізованими у будь-якій життєвій ситуації. Сучасні теоретичні богословські розвідки орієнтуються на виклики конвергентних процесів у релігійному житті та, звертаючись до світських соціально-філософських концепцій, постають більш сформованими і наочно проявляються у доктринальних, соціальних і організаційних подібностях позицій різних конфесій у площині соціального служіння як самовираження. Урахування розвитку християнського соціального знання і практичного досвіду реалізації нових соціальних стратегій має значимість у гармонізації соціальних взаємовідносин.

У концепції соціального ідеалу простежуються спроби складного та суперечливого поєднання активізації християнства у напрямку відродження релігійних духовних цінностей в суспільстві та реаліями повсякденного життя з різноманітним суб'єктивним вимогам до ідеалу. Головне завдання сучасної християнської аксіології зводиться до того, щоб в теорії і на прикладі вирішення конкретних соціально значущих проблем не пристосовувати християнські цінності до вимог сучасного світу, а відшукати спільні точки культурно-релігійного синтезу, що сприяє побудові загальної теорії соціального ідеалу як можливості, що визначається есхатологічною перспективою.

Другий розділ **«Ідеал людини та сім'ї у християнській соціальній думці»** присвячено аналізу складних трансформацій просторових і часових вимірів сучасних антропологічних основ християнства. У сучасному християнському вченні розробляються такі ціннісні засади соціального ідеалу, що зводяться не лише до абстрактної ідеї індивідуального вибору людиною шляху вдосконалення і спасіння,

а й активної творчої особистості у суспільному самовираженні. Епіцентром загальної християнської теорії соціального ідеалу є пошук ідеалу людини та функціонування найбільш історично та організаційно сформованого суспільного інституту сім'ї.

У підрозділі **2.1. «Людина в контексті осмислення соціального ідеалу»** окреслено сутнісні та буттєві характеристики людини у християнстві. Антропологізацію сучасної християнської думки можна розуміти як загальнохристиянський феномен, що веде до раціональної редукції християнського соціального віровчення. Навіть консервативні мислителі, усвідомлюючи непорушність церковних догматів допускають необхідність переосмислення, переоцінку змісту вчення про людину, що є абсолютно необхідним в нових життєвих умовах.

Сьогодні у царині роздумів про людину для всіх християнських конфесій властивий глобальний прагматичний дискурс. Він полягає у переплетінні традиційних та новітніх богословських і філософських поглядів з науковими знаннями. Формування нових підходів до християнського розуміння ідеалу людини відбувається в результаті творчого осмислення віроповчальних істин, історичної спадщини Церкви, особливостей соціального устрою, моралі, прав людини, особистої та колективної відповідальності та свободи в умовах сьогодення.

В основі формування християнського ідеалу людини розгортається біблійне свідчення про людину як образ і подобу Божу. Наголошуючи на богообраності людини, сучасна християнська думка зорієнтована на обґрунтування виправдання об'єктивної необхідності життя людини у спілкуванні з Богом. В ній підкреслюється абсолютна цінність життя людини і те, як людська сутність розкривалася у суспільному бутті людської культури. Християнський ідеал людини все більше пов'язується не з очікуванням євхаристійного спасіння, а з нинішньою повсякденною життєдіяльністю людини, привносячи в неї есхатологічний оптимізм. Християнська аксіологія та антропологія окреслює нові перспективи особистого та соціального цілепокладання, що спрямовані на подолання невідповідності між релігійним теоретичним світоглядом та гармонізацією особистого й суспільного як вияву соціальної активності віруючих в умовах сучасних соціальних деформацій.

У підрозділі **2.2. «Візія жінки, проблема гендеру та сексуальної етики»** досліджуються актуальні і суперечливі питання розвитку християнського соціального вчення, що стосуються теми жінки у формуванні уявлень про людину та суспільний ідеал. Ідеальний образ жінки в християнстві формувався на основі Святого Письма та Святого Передання. Він історично пов'язаний з догматичними традиціями та релігійною інтерпретацією уявлень і моральних норм, що визначали стосунки між чоловічою і жіночою статтю та вказували на місце жінки у суспільстві.

Сучасний ідеал жінки формується під впливом ідейного переосмислення джерел християнського вчення і культової практики. Для пошуку нової аргументації щодо невичерпності сутності жінки та її соціальної ролі використовуються критичні підходи до положень, які дискримінують жінок. У цій площині заслуговують на увагу фемінізм та феміністські позитивно заряджені погляди на жінку. Вони в

певній мірі заклали методологічні основи для переосмислення сприйняття жінки, позбавившись від стереотипів патріархального минулого. При цьому дискусійними та суперечливими є вимоги радикального фемінізму з його нехтуванням природних відмінностей між чоловічим і жіночим та консервативними патріархальними нормами суспільних відносин.

Традиційність та історична змінюваність християнських поглядів на ширше коло питань стосовно ролі і місця жінки в Церкві і суспільстві пов'язана з ґрунтовним мотивуванням покликання жінки. Це дозволило сформувати образ творчої, цілеспрямованої, активної та незалежної жінки. Розгляд сучасних гендерних питань перейшов зі сфери боротьби за гендерну рівність, права і свободи жінок у площину найбільш актуальних для християнських церков участі жінок у місії спасіння Церкви. Збагачення богослов'я і усього досвіду Церкви питанням гендерної рівності вказує на тонкі грані сексуальної моралі. Вони заслуговують на окрему увагу, адже не завжди позитивно позначаються на відносинах з протилежною статтю, водять в сферу богословської дискусії гомосексуальні зв'язки. Не зважаючи на широкий діапазон думок з цього питання, християнські церкви дають спільну негативну оцінку нетрадиційним сексуальним відносинам, що несуть загрозу для морального обличчя людини, розвитку суспільства і людської культури у цілому.

У підрозділі **2.3. «Ідеал шлюбно–сімейних відносин»** з'ясовується ціннісний зміст шлюбно-сімейних відносини у формуванні соціального ідеалу. Християнство має великий досвід розробки теоретичних ідей та практичної реалізації концепції християнської сім'ї, що претендує на окремий соціальний ідеал. У центрі уваги сучасної християнської думки перебуває традиційний інститут сім'ї як перша і природна спільнота, що займає основне місце в особистому і суспільному житті. Всі християнські конфесії надають шлюбно-сімейним відносинам виключно важливого значення, адже філософія нігілізму та сучасна практика сімейно-родинних зв'язків створює негативні прецеденти не тільки для дискусії, а й несе серйозну загрозу для фундаментальних основ суспільної культури.

Сім'я як об'єднання, що ґрунтується на шлюбі між чоловіком та дружиною, що санкціонований у тій чи іншій формі суспільством і Церквою вважається ідеалом духовного та морально відповідального єднання людей для ведення спільного побуту з метою власного благополуччя та продовження роду. Це символ Трійці, образ союзу Христа та Церкви, «мала Церква». Сім'я призначена Богом для збереження і упорядкування створеного світу. Тому поява та нормальне функціонування сім'ї як форми соціокультурної реальності є благом для сучасного і майбутнього суспільства.

Християни увічнювали шлюб церковним благословенням і спільною участю в Євхаристії. Основою сімейного життя у християнстві є спілкування та єднання двох людей, що створені Богом один для одного у любові. Об'єктивна сутність благословення на спільне сімейне життя чоловіка та дружини є продовження людського земного роду – народження і виховання дітей є важливим для родини та усього суспільства. Безперечним явищем ідеальної християнської сім'ї є батьківство, цінність якого полягає у забезпеченні природної та конструктивної

комунікації між поколіннями, що дозволяє передати позитивний духовний соціально-історичний досвід. Закономірно дискусійним у цій царині є питання контролю народжуваності. Всі християнські конфесії шукають виправдання природним методам регулювання народжуваності, що можуть мати позитивні особисті, сімейні та соціальні наслідки та більш категоричні у засудженні свідомого втручання людини у процес дітонародження на всіх етапах.

Третій розділ «**Діалог як основа соціального ідеалу**» присвячено аналізу діалогу у контексті розвитку сучасної християнської думки та духовних процесів сьогодення. Проблема діалогу, що глибоко вкорінена у християнстві, важлива для усвідомлення універсальності суспільних відносин та спілкування як сутнісної духовно-ціннісної основи соціального ідеалу. Навколо неї формується сучасна конструкція філософських та богословських роздумів про діалогічність відносин на всіх рівнях, що забезпечують позитивний розвиток людини, Церкви та суспільства.

У підрозділ **3.1. «Спілкування як умова досягнення християнського соціального ідеалу»** досліджується християнський історичний та сучасний досвід спілкування. Спілкування у християнстві розуміється як дар Божий, що має принципово важливе значення у виконанні задуму Божої премудрості. Вона полягає у пізнанні незмінної істини про природу Церкви і єдність християн як членів Тіла Христового, що забезпечується особистим досвідом спілкування з Богом духовним містичним зв'язком з божественною реальністю.

Еклезіологічні уявлення про таємницю християнського спілкування мають два виміри: вертикальне (спілкування людини з Богом) і горизонтальне (спілкування між християнами). Найбільш помітним та розвиненим є койнонієне богословське вчення, яке полягає в обґрунтуванні євхаристійного спілкування як основи церковної еклезіології. Для християн через участь у євхаристії спілкування забезпечується загальна апостольська традиція бути у єдності з усім християнством у найголовнішій тайні одвічної єдності Святої Трійці. Євхаристійне зібрання всієї Церкви як суспільної інституції має чітко вироблені принципи реалізації людських взаємовідносин, де наголошується на наочному вираженні спілкування як сумлінного і точного виконання священних обрядів, перш за все під час релігійних богослужінь. При цьому спілкування розглядається не як процесуальна, а як онтологічна категорія, в якій буття уподібнюється спілкуванню.

Фундаментальні принципи еклезіології побудовані на взаєминах з Іншим, взаємозв'язках «Одного» з «багатьма». Людина по своїй природі істота соціальна і реалізує себе у спілкуванні з Іншим та іншими і завдяки цьому формує і розвиває особисті таланти і покликання. Християнські церкви погоджуються в тому, що всі християни одночасно і в особистому, і церковному житті спільні в живому спілкуванні у Христі, що виступає фундаментальною основою побудови соціального ідеалу. При цьому сучасний довід міжхристиянських відносин засвідчує про все більшу проблемність спілкування як між конфесіями, так і в межах світового православ'я.

Комунікативний характер Церкви має беззаперечний вплив на соціальні перспективи християнства в напрямку відновлення рівноваги у сфері дотику біблійного богослов'я з усією повнотою людських надбань у межах розвитку

«горизонтальних» зв'язків. Сучасні трансформації сфери суспільного спілкування, що відбуваються під впливом глобального віртуального простору актуалізували богословську рефлексію з питань еклезіальних та соціальних перспектив християнства, адже масовий характер побудови відносин в соціальних мережах і вплив медіареальності є перспективними, але не завжди цінніно-позитивними.

У підрозділ **3.2. «Екуменічні виміри соціального ідеалу»** розглядаються діалогічні форми міжхристиянських та міжрелігійних відносин. В умовах світоглядного плюралізму екуменізм є закономірним процесом розвитку християнства. Він полягає у конвергентних процесах, які стосується окремих сегментів християнства і ведуть до вирішення суспільних та світоглядних протиріч, що зумовлені стратегіями прозелітизму як прагнення до домінування одних церков над іншими.

Всі християнські конфесії визнають високі заслуги міжхристиянського діалогу як у глобальному, так і в локальному контексті, що спрямовані на пошук ефективних засобів порозуміння, примирення, організації толерантного співжиття як тенденції сталого розвитку сучасного суспільства. Конструктивними для формування сучасного соціального ідеалу є ідеї забезпечити збереження догматичної конфесійної істинності у поєднанні з віротерпимістю і толерантністю, що обумовлені чинниками позитивного соціального розвитку. Ціннісно-нормативний феномен толерантності може бути загальним християнським надбанням екуменічної свідомості, що дозволить збагнути і подолати велику силу стереотипів конфліктного мислення актуалізованих потребами нової інтегральної соціальної реальності,

Через призму сучасності можна побачити наскільки поділи та розколи в історії християнства увиразнили стійкі, спільні для всіх християн духовно-моральні цінності та ідеали, що наділені конструктивним потенціалом для суспільного розвитку та орієнтують людину і суспільство на цінності життя. Сучасна християнська думка схиляється до того, що єдність і цілісність християн забезпечується Богом, а переговори і компроміси більш важливі у загальних суспільних питаннях зокрема для вироблення морально-етичних координат світової системи правових, політичних, економічних відносин.

Сучасний екуменічний діалог помітно зміщується у площину вирішення нагальних соціальних проблем, що викликають тривогу у відносно самостійній сфері мирської життєдіяльності людини. Контекст значних зусиль сучасної еклезіології пов'язаний із зближенням окремих християн та поглиблення комунікації людей і спільнот незалежно від їх конфесійної приналежності. Тому неминучим і перспективним є міжрелігійні масштаби екуменізму із широким залученням до діалогу представників та лідерів всіх провідних релігій світу у моральній та соціальній площинах, де їх інтереси збігаються.

На жаль, християнський світ продовжує лихоманити жорстке непродуктивне і шкідливе протистояння між деякими релігійними центрами. Особливо гострими є міжправославні конфлікти, причинами яких є нерегульованість багатьох аспектів церковного та світського життя. При цьому фактор виникнення конфліктів на життєвому побутовому міжособистому рівні набагато вищий, ніж на рівні

релігійних лідерів. А їх латентність, що підживлюється зі сторони мовчазної згоди авторитетного керівництва детермінує загострення напруженості й зростання нетерпимості.

У підрозділі **3.3 «Просвітницько-виховна місія Церкви як духовна основа діалогу із суспільством»** аналізується діяльність християнських церков та організацій, що пов'язана із служінням та просвітницько-виховною місією у сучасному суспільстві. В її основі лежать християнські морально-етичні цінності як духовний потенціал, якими живляться сучасні вираження суспільних взаємозв'язків. Позитивний розвиток діалогу та спілкування між людьми залежить від ефективності і рівня розвитку освіти і виховання соціуму. Вони виступають засобом і основою духовною розвитку людини і моральної трансформації суспільства. Позитивні результати просвітницько-виховної місії, пов'язаної з євангелізацією, залежать від розробленості християнського соціального вчення і конструктивної практики конститування християнської ідентичності у діалозі зі світським середовищем.

Сучасне богослов'я все більше схиляється до трактування місіонерства не як окремого аспекту діяльності Церкви, а скоріше як здійснення діяльності Бога. Дух місіонерства, що традиційно притаманний усім християнам, все більше проявляється не у локальних, зорієнтованих на окрему особу чи спільноту, а у глобальних вимірах міжособистісного спілкування.

Піклуючись про власне майбутнє, безкомпромісним для християнських церков є конфесійна підготовка священства та мирян, які зможуть продовжити християнську місію служіння людям та адекватно діяти в поліконфесійному і плюралістичному суспільстві, об'єктивно осмислюючи нинішні суспільні процеси. Багато християнських церков та організацій відійшли від практики використання культових релігійних практик у просвітницькій діяльності. Особливу увагу вони звертають на просвітницько-виховну роль системи релігійної (богословської) освіти та християнського виховання. Історичний і сучасний досвід християнських церков засвідчує про її важливе соціальне значення. Базуючись на фундаментальних духовних джерелах та практиках, вона пропонує інструментарій для формування етичної системи як основної складової механізму зміцнення моралі парафіян та становлення інтелектуального потенціалу суспільства. Традиційні та нові стратегії просвітницько-виховної місії Церкви вважаються унікальними та ефективними у формуванні ціннісних основ соціального ідеалу.

Четвертий розділ **«Економічна та політична праксеологія соціального ідеалу»** зорієнтований на розгляд концептуальних позицій сучасної християнської думки щодо праксису соціального ідеалу. Вона пропонує як теоретичні проекти, так і діяльно-практичні, тривалі в часі шляхи досягнення соціального ідеалу. Перш за все, мова йде про стійкі морально-етичні та аксіологічні координати формування трудових, економічних і політико-правових відносин.

У підрозділі 4.1. **«Етос праці у християнстві»** аналізуються сутність праці у сучасній християнській думці та духовно-моральні й ціннісно-нормативні виміри її функціонування. Поняття праці та важливості її результатів займає особливе місце у Святому Письмі та творах Отців Церкви. У більшості випадків, коли мова йде про

працю, виявляється, що це духовна діяльність, яка розглядається з позиції спасіння і вічного життя з Христом.

Сутнісні ознаки праці приховані у самих витоках земної історії людства, у християнському вченні про первородний гріх. У сучасній конфесійній християнській думці гріхопадіння розуміється і як покарання, і як нове надбання всіх людей за непослух. Людина втратила пряму можливість черпати Божественну енергію і підпорядковується необхідності працювати для задоволення своїх матеріальних та духовних потреб. Вона повинна постійно у боротьбі за своє існування протистояти чисельним соціальним та природним викликам.

Християнство визнає працю основою всього людського життя, насущним принципом усієї господарської та економічної історії людства. У добу динамічних глобальних трансформацій християнська трудова етика набуває більш важливого значення, адже у ній відбувається врегулювання взаємопроникнення духовної і матеріальної культури виробництва і споживання. Вона викликає інтерес і в площині прийняття рішень, і в питаннях участі Церкви та християн у господарській та економічній діяльності. Алгоритми діяльності церков та релігійних організацій як реальних соціальних інститутів залежать від сформованості конфесійних поглядів на вирішення соціально-економічних та господарських проблем.

Християнська трудова етика як система морально-етичних норм та цінностей виявилися для багатьох християн та спільнот могутнім потенційним стимулом життєдіяльності. Фундаментальною основою християнського етосу праці є утримання балансу між багатством і бідністю. Вона визначає сукупність соціально наслідуваних цілей та вчинків людей у трудовій діяльності та відповідну винагороду за її результати як можливості, що визначається есхатологічним оптимізмом. Прагнення до спасіння ґрунтується на свободі вибору людини і особистій відповідальності за неї перед Богом.

У підрозділі **4.2. «Соціально-економічний ідеал у сучасній християнській думці»** проаналізовано сукупність християнських морально-ціннісних суджень, що складають світоглядну основу суспільних норм і правил організації діяльності людини та її результатів як забезпечення духовних та матеріальних інтересів і потреб людини і суспільства.

Протягом багатьох століть і сьогодні християнські мислителі та філософи ведуть пошук оптимальних форм збалансування матеріальних та духовних життєвих потреб людини у різних вимірах суспільного буття. В умовах глобалізації на шляху до загального добробуту та реалізації гуманітарних і соціальних завдань сучасний християнський соціально-економічний ідеал представляє значний інтерес не лише у концептуальній площині. Він постає в контексті формування класичних економічних теорій та практики вирішення наявних соціальних і економічних проблем. Його першочергове завдання полягає у пошуку антропологічних основ соціально-економічної системи XXI століття. Для вирішення проблем подібного характеру, спрямованих на майбутню перспективу, проводяться непопулярні заходи, відповідно до економічних законів, що здебільш мають нормативний характер і не достатньо враховують людський фактор. Вони детерміновані вимогами ринку і в більшій мірі вільні у виборі засобів і методів своєї діяльності та

не залишає достатньо місця для її моральної оцінки. Тому Церква спрямовує свої зусилля на пошук свого місця в економічній та господарській сфері виступаючи перш за все виробником духовних благ і послуг, пропонуючи систему моральних принципів і накладає на себе повноваження арбітра у недопущенні та подоланні соціально-економічних криз, епіцентром небезпеки яких завжди є людина.

Соціально-економічне вчення Церкви має конфесійні особливості, розглядається в контексті віровчення і не претендує на завершену наукову чи теоретичну економічну модель розвитку людини і суспільства. Прагнучи до досягнення своїх пріоритетних завдань по євангелізації суспільства, Церква здебільш керується історичною доцільністю свого вчення, що дозволяє коригувати свою позицію відповідно до запитів часу. Християнські церкви приділяють більше уваги об'єктивним факторам прояву людської волі, творчості та свободи як вираження індивідуальності. Особливо цінною є діяльність віруючих та християнських організацій, що спрямована на вирішення особистих та суспільно значущих проблем засобами економіки з метою створення кращого світу, наголошуючи на його відносній цінності і тимчасовості.

Взаємодія економіки і християнської релігії відбувається на багатьох рівнях. Християнська Церква не лише розробляє соціально-економічний ідеал, а й виступає активним суб'єктом та об'єктом різних економічних процесів як споживач, виробник і учасник історично сформованих способів ведення господарства. При цьому Церква має власну особливу сферу господарювання, яка регламентується законами та специфічними канонічними правилами. Її закритість і належність до внутрішнього життя релігійної організації викликає широкий інтерес громадськості.

У підрозділі **4.3. «Політичний дискурс у соціальному вченні християнства»** аналізуються основні сучасні надбання християнської богословської та філософської думки та досвіду християнських церков у політичному дискурсі. Потреба і необхідність визначення участі християнства у політичних процесах має свою давню історію, що бере початок з виникнення і утвердження християнської Церкви. Сучасні події дозволяють констатувати загальну трансформацію всіх сторін соціально-політичного життя та є підтвердженням активізації християнства у політичній сфері. Найбільш яскравим прикладом є взаємний діалог у відносинах Церкви з різними гілками та рівнями влади з приводу моральної оцінки дій влади та духовно-моральної санкції удосконалення законодавства й ухвалення рішень, що стосуються організаційної й культової діяльності Церкви та сфер її суспільного зацікавлення.

Християнська думка спільна у підтримці перенесення епіцентру основних політичних ідей на світський ґрунт та необхідності визначення відокремлення і разом з тим кола взаємин між державою і Церквою. Принцип світськості держави передбачає не витіснення релігії та Церкви з усіх сфер суспільного життя, а функціональне розділення сфер, невтручання Церкви і держави у справи один одного та визначення царини їх виключних компетенції та питань взаємної доповнюваності і корисної співпраці й підпорядкування для створення суспільного блага.

Маючи особливу природу, керуючись конфесійними переконаннями та послуговуючись різними засобами мобілізації людських ресурсів церкви та християни, перш за все через участь у громадсько-політичних організаціях та партіях конфесійного спрямування, вносять свій вклад в суспільно-політичну дискусію та втілення соціально-політичного ідеалу. Окреслюючи важливість його антропологічних чинників, церкви підтримують активну позицію християн у суспільно-політичній сфері, перш за все у забезпеченні прав і свобод людини. Прагнення християнства допомогти людині і суспільству, поєднуючи соціальні норми і релігійні духовно-моральні цінності, пов'язується з необхідністю виробити такий соціально-політичний ідеал, що полягає у побудові на Землі більш справедливого і гуманного суспільства. Сучасна політична філософія держав і країн, які історично і традиційно пов'язані з християнством, базується на відкритому, прозорому і постійному діалозі як гарантії релігійної свободи, що визнається важливою складовою суспільного життя.

Ускладнюють можливість вироблення ідеалу як ідейно-регулятивного принципу політичного і соціального розвитку суперечності та розколи всередині християнства, що обумовлені певними соціально-політичними та економічними інтересами регіонального та світового рівня. Сьогодні для характеристики діяльності християнських організацій недостатньо використовувати інституційні чи кількісні показники, адже вона, будучи серйозним мотиватором життєдіяльності людини, особливим чином може впливати на побудову регіональної і глобальної політики.

Не можна недооцінювати роль християнства у процесах націотворення і суспільно-політичного розвитку держав і країн, що піднялись на новий етап розвитку. Для українського народу, який знаходиться в умовах складних соціально-політичних і духовних процесів пошуку цінностей і моделей самореалізації, найбільш важливими є проблеми православ'я та православного соціального ідеалу. Сучасне православ'я, що визріває на пострадянському ґрунті, продовжує турбувати історичне минуле, де духовні рішення приймалися, змішуючи з політикою або в результаті торгів з нею. Це виглядає не стільки богослов'ям Вселенської Церкви, як ідеологією, що не залишає спокою для російського православ'я. Формування і пропагування ідеалу православної віри як основи єдиної і неподільної Росії і спільної Вітчизни веде до визрівання нової форми політизованого православного богослов'я. Більш того офіційна підтримка Московським патріархатом російської агресії на території інших держав, що є свідченням народження феномену православного «богослов'я війни», ставить під сумнів соціальну еволюцію Церкви.

Іншим прикладом сучасного розвитку християнства є події на Майдані, що суттєво змінили вектор взаємодії людини, суспільства, влади і Церкви. В умовах протистояння політичної влади і громадянського суспільства більшість патріотично налаштованих християн та релігійних лідерів, відчули органічну єдність і необхідність служіння людям, які зіткнулися зі складними морально-етичними випробуваннями та політичним вибором. Нова канонічна Православна Церква України, що постала на піку політичного протистояння та намагання утвердити національну ідентичність, не без підтримки вищої державної влади сьогодні має

велику підтримку українського народу. При цьому вона знаходиться в епіцентрі релігійно-політичного конфлікту на території України, що підживлюється зі сторони Московської Патріархії та дестабілізує суспільно-політичну ситуацію у країні. Тому в цій царині лише подолання конфлікту дозволить повноцінно функціонувати обом канонічним юрисдикціям із різними центрами.

ВИСНОВКИ

Розробка цілісної і логічно обґрунтованої методології аналізу суспільного ідеалу у сучасній християнській думці можлива завдяки наявності значних і цінних в соціально-філософському плані емпіричних та теоретичних матеріалів з досліджуваної проблеми. Висвітлення окремих аспектів проблеми суспільного ідеалу дозволяє узагальнити і зробити важливі й соціально значимі висновки з урахуванням досвіду християнської Церкви, акумулювання переваг і подолання недоліків її минулого і сучасного у світовій та вітчизняній суспільній практиці.

Ціннісне витлумачення соціального ідеалу у сучасному світі з тріумфуючим індивідуалізмом і плюралізмом можливе в умовах пошуку компромісу між людиною, суспільством і Церквою. Обґрунтування основоположних ціннісних засад соціального ідеалу як найбільш складно сконструйованого феномену свідомості відбувається на основі історичного досвіду створення граничних християнських ідей досконалого світу. Роль християнської релігії і Церкви у формуванні суспільства розуміється як виняткова, адже справжній розвиток людини і суспільства можливий тільки при цільовій настанові на щось вище, ідеальне. Такий процес є результатом ставлення Церкви до соціальної дійсності на основі прочитання і тлумачення біблійних моральних істин.

Християнство, вводячи Бога в основу ідеалу суспільних відносин, розглядає соціальний ідеал на рівні віри у Бога Творця та побудови засобів взаємозв'язку людини з Богом. Такий соціальний ідеал відображає ціннісне сприйняття соціальної дійсності як конструювання потреби і образу бажаного кращого майбутнього. При цьому він потребує теоретичної легітимізації для можливості соціально-практичної реалізації, виступаючи як еталон суспільної реальності та людської активності. Традиційні християнські цінності виконують соціально важливі функції у тісному переплетінні загальнолюдських, культурних, духовних, етичних та естетичних світоглядних пріоритетів людини.

Сьогодні відбуваються вельми суперечливі трансформації осмислення антропологічних основ християнства. Християнська Церква бере на себе відповідальність за вироблення таких ціннісних засад соціального ідеалу, що зводяться до абстрактної ідеї індивідуального вибору людиною шляху вдосконалення і спасіння та її активізації для реалізації соціально важливих завдань сьогодення і на перспективу, де центральна роль відводиться людині. Формування сучасних богословських та філософських підходів до розуміння ідеалу людини у загальній християнській теорії соціального ідеалу відбувається під впливом його раціоналізації. Така антропологізація сучасної християнської думки є актом творчого переосмислення традиційної історичної Євангельської та Святоотцівської

спадщини онтологічно вкоріненої в християнській думці. Її епіцентром є вирішення здебільш фундаментальних тринітарних і христологічних богословських проблем, які не зводяться виключно до дій, вчинених Богом у сфері трансцендентного.

Християнство сповіщає про богообраність людини й наголошує на абсолютній цінності її життя. Авторитетність християнських джерел, історична сформованість та обґрунтованість сучасних богословських та філософських соціальних концепцій створюють передумови для побудови такого християнського антропологічного вчення, що буде корисним не тільки для Церкви, адже воно окреслює нові перспективи особистого та соціального цілепокладання. Завдяки історичності зусиль християнського обґрунтування ідеалу людини, виникають високі стандарти осучаснення суспільного життя. Християнський ідеал людини та її життєдіяльності це можливість, що визначає есхатологічну перспективу. Принциповість повсякденного життя християнина пов'язується не з очікуванням євхаристійного спасіння, а з тим, що повинна робити людина сьогодні і в даний момент, привносячи в земне життя есхатологічний оптимізм. Індивідуальний та суспільний вибір шляху вдосконалення та спасіння постає як абстрактний ідеал, що вривається в повсякденну життєдіяльність людини. Тому вироблення теоретичних засад ідеалу людини спрямоване на подолання невідповідності між релігійним теоретичним світоглядом та повсякденністю мирського життя як вияву соціальної активності віруючих. Висвітлення сутнісних аспектів людського буття дозволяє християнським мислителям розглядати феномен суспільного ідеалу найбільш широко.

Найбільш актуальним і предметно-дієвими у розвитку християнського соціального вчення є розгляд питання жінки у формуванні уявлень про людину. Сьогодні жінка у християнстві виступає такою функціональною одиницею, навколо якої відбувається осмислення соціального ідеалу, перш за все у площині гендерної рівності та сексуальної моралі. Образ жінки в християнстві складався історично і пов'язаний із формуванням догматичних традицій та релігійної інтерпретації соціальної дійсності. Сучасна візія жінки сформувалась під впливом нового прочитання Священного Писання та переосмислення традиційних поглядів та пошуку нової аргументації щодо соціальної ролі та сутності жінки. Критичні підходи до положень, які дискримінують жінок, дозволили зробити висновки про особливості жіночої ідентичності, пов'язаної з материнством та її незамінною роллю в усіх аспектах сімейного, громадського та церковного життя.

Філософські і богословські роздуми з приводу можливості і важливості виявлення особистого та соціального духовного досвіду жінки у християнській Церкві засвідчують про відсутність єдиної християнської позиції розуміння її сучасного ідеалу. Ускладнює цей процес необхідність вирішення суперечностей, що виникли між радикальним фемінізмом з його гіпертрофованим возвеличенням жінки та нехтуванням природними відмінностями між статями, з одного боку, та ідеалізацією патріархальних основ суспільства, де чітко визначено долю жінки – з іншого.

Переосмислення сучасних гендерних питань відбувається як у аспекті боротьби за гендерну рівність, права і свободи жінок, її професійної участі в економічній та політичній сферах, так і на рівні актуальної християнської проблеми

участі жінки у місії спасіння Церкви, що веде до збагачення богословського корпусу і усього досвіду Церкви. Сучасні якості та образи творчої, цілеспрямованої, активної та незалежної жінки усвідомлюються як необхідні й корисні для суспільства. Вони стають нормами моралі і закону, виступають показником особистого становлення і розвитку, але і вказують на гострі грані зустрічі жінки з усіма відомими суспільними проблемами і негараздами. Її прагнення і можливості до їх самостійного вирішення не завжди позитивно позначаються на виконанні власне жіночих ролей та на відносинах, в першу чергу, з протилежною статтю.

У християнському соціальному вченні з питанням переосмислення ідеалу жінки пов'язуються проблеми сексуальної моралі. Її підтвердженням є наявність широкого діапазону думок від радикального фемінізму, закликів до визнання чи як мінімум співчуття гомосексуальним відносинам до глибоко консервативних, які наполягають на неприпустимості компромісу з новими вимогами до сексуальної етики. Традиційним у цій площині є консенсус переважної більшості християнських церков з приводу негативної оцінки нетрадиційних сексуальних відносин. Вони розглядають зміни сексуальної моралі як серйозну загрозу для морального обличчя людини, продовження її роду, розвитку суспільства і людської культури у цілому.

Найбільш обґрунтованим суспільним ідеалом у християнстві є сім'я та шлюбно-родинні відносини. У ідеалі сім'ї концентруються релігійно-моральні і природні компоненти, що становлять єдину суть задуму Бога про сім'ю як малу церкву. Сім'я ґрунтується на таїнстві шлюбу як духовного та морально відповідального єднання людей установленого і освяченого Богом для збереження і упорядкування створеного Ним світу. Відповідно ідеалом відносин між особами протилежної статі, «малою Церквою», первинною і основною соціальною одиницею християнство вважає сім'ю та всі позитивні ціннісні наслідки, що виникають в результаті шлюбно-сімейних відносин. При цьому неконкурентними у питаннях аксіологічного статусу сім'ї у сучасному суспільстві є уявлення про сім'ю та шлюб як шлях духовного вдосконалення, неоднозначність поглядів на соціально-моральну значущість цнотливості та важливості аскетичних подвигів.

Усі християнські конфесії визнають за шлюбом принципово важливе значення і пропонують власний досвід розроблення окремих аспектів ідеалу шлюбно-сімейних відносин для можливості його застосування у суспільному житті. Подружнє життя між чоловіком та дружиною, що побудоване на основі любові, санкціоноване та зафіксоване у тій чи іншій формі суспільством та Церквою, створює ціннісно-позитивні передумови розвитку для всього людства сьогодні і на перспективу. Сім'я як форма соціокультурної реальності сприяє обміну духовним досвідом між членами родини, забезпечує конструктивний взаємозв'язок між поколіннями, що дозволяє передати позитивний соціально-історичний досвід та сприяє розвитку повноцінної особистості.

Сучасна християнська думка спрямовує свої зусилля на пошук виправдання об'єктивної необхідності життя у спілкуванні з Богом і з усім християнським світом. Феномен діалогу та спілкування мають принципове значення для усвідомлення історичної й конфесійної традиційності та сучасної динамічності формування соціального ідеалу у християнстві. В умовах світоглядного багатоманіття та

невизначеності у сучасному християнстві посилюються позиції щодо діалогу і спілкування як методологічного та аксіологічного підґрунтя філософських та богословських ідей і концепцій формування соціального ідеалу. Онтологія спілкування як богословське вчення розглядається як умова самого буття Церкви і людини, сучасного і майбутнього християнства, адже демонструє особливості таємничої природи Церкви і єдність християн як членів Тіла Христового.

Християнські мислителі підкреслюють визначальний комунікативний характер Церкви, наголошують на взаємозалежності суб'єктів, необхідності взаємозв'язку та неможливості повноцінного існування, самопізнання і самореалізації особи без взаємин з Іншим та іншими, Одним і багатьма. Спілкування є одним із найважливіших факторів соціальної інтеграції суб'єктів, опосередкованої феноменом сучасної культури. Воно дозволяє вибудовувати не лише концептуальні основи суспільного ідеалу, а й отримувати через потенційні можливості діалогічної комунікації позитивні практично-дієві результати.

Наслідками спілкування є позитивна зміна соціальної дійсності та налаштованість на цілісний розвиток соціуму, побудованого на основі гармонійних соціальних зв'язків, сконструйованих на рівні смислової взаємодії наочно вираженої у релігійних богослужіннях, і, перш за все, під час літургії та євхаристії. Євхаристія як загальна апостольська традиція забезпечує суспільну цілісність Церкви й дозволяє бути в єдності з усім християнством. Осмислюючи вимоги та проблеми сучасності та беручи на себе відповідальність за духовно-моральний розвиток людини, християнська Церква залучає до спілкування у християнській спільноті, наголошуючи на тому, що спілкування у Христі залишається фундаментальною основою побудови соціального ідеалу.

Християнська Церква ставить серйозні вимоги до спілкування як духовної основи розвитку суспільства та життєдіяльності людини. Особистий досвід спілкування з Богом, духовний містичний зв'язок з божественною реальністю, живе контактування між християнами, сучасні комунікативні трансформації беззаперечно повинні мати істотний вплив на соціальні перспективи християнства в межах розвитку «горизонтальних» зв'язків та створюють передумови для діалогу з представниками різних віросповідань. При цьому, вирішуючи власні внутрішні та зовнішні зацікавлення, богослови, керівництво та лідери християнських церков, переймаючись праксисом діалогу, нерідко залишають поза увагою інтереси суспільства та виступають джерелом конфліктності і непорозуміння, що ведуть до утруднення спілкування як у межах світового християнства, так і на локальному та на міжособистому рівні.

Діалогічний формат спілкування в умовах світоглядного плюралізму складає методологічну основу міжхристиянських та міжрелігійних відносин. Міжхристиянський діалог завжди мав справу з тією чи іншою формою прозелітизму, оскільки зачіпав суперечливі явища догматичності віровчення, яке зіткнулося з плюралізмом релігійних істин. Потрапивши у ситуацію складних протиріч, екуменічний діалог, що спрямований на пошук єдності між християнами, увиразнив одвічні проблеми, які визначають межі церковних розділень. При цьому нинішній соціальний вимір екуменізму полягає в тому, що розмежування між християнами

стає не тільки непродуктивним, а й цілком шкідливим як для Церкви, так і для суспільства.

Поглиблення спілкування між християнськими організаціями та окремими християнами у площині спільної соціально активної діяльності є свідченням екуменічного еволюціонізму соціального самовираження. Трансформації та оновлення співпраці між християнами пронизані рефлексією повсякденності та труднощами культурної самоідентифікації людини, які підсилюються потребами нової інтегральної соціальної реальності з її відкритістю і нелінійністю розвитку. Сучасний екуменічний діалог вийшов за свої власне релігійні межі і виділяється як такий імператив, що вимагає концептуальної розробки сучасної і майбутньої співпраці у соціальній площині між різними гілками християнства та соціальними інститутами чи їх представниками. Екуменічні діалоги можливі і перспективні за умови дієвості ціннісно-нормативного механізму толерантності соціальних відносин.

Міжхристиянський діалог все більше тісниться тенденціями світового екуменізму з широким залученням лідерів провідних релігій світу. Діалог послідовників різних віросповідань в умовах активної суспільної діяльності неминучий і повинен вести до безконфліктного співіснування в єдиному полікультурному середовищі. Використання спільних релігійних цінностей та істин з метою формування позитивних стійких духовно-моральних координат соціальних змін є суттєвим аргументом у конструюванні аксіологічних основ суспільного ідеалу.

Якісний розвиток діалогу і спілкування як основи соціального ідеалу особливим чином пов'язаний з рівнем духовно-морального та інтелектуального розвитку суспільства. Духовний фундамент соціальної діяльності Церкви прямо залежить від ефективності просвітницько-виховної місії Церкви. Її основу забезпечує релігійна (богословська) освіта, яка завжди мала серйозне соціальне значення. Спрямованість релігійної освіти на позитивні просвітницько-виховні наслідки складає ціннісний зміст служіння. Воно сприймається як найважливіший практичний принцип і мета суспільної дієвості Церкви. Така праця стосується не тільки діяльності освітніх закладів, а й специфічної роботи всіх священників і мирян. Церковна служба та проповідь цілеспрямована не лише на зміцнення віри християн, а й на їх просвітлення.

Церква навчає і виховує не тільки словом, проповіддю, а й усім своїм існуванням, усім багатством свого сучасного досвіду. Він пов'язаний з тим, наскільки Церква змогла знайти баланс між релігійною та світською освітніми системами, використати у просвітницько-виховній місії релігійні, філософські, гуманітарні та наукові знання та досягнення цивілізації. Саме вони надають інструментарій для духовного і практичного розвитку людини, сприяють послідовній моральній трансформації суспільства, заснованого на християнських ідеалах та цінностях.

Християнство стоїть перед викликом зустрічі не лише з новими людьми, релігійними традиціями і переконаннями, а і глибоко розцерковленим світом. Пошуки нових стратегій просвітницько-виховної місії у сучасному християнстві

привели теологію до трактування місіонерства не як окремого аспекту діяльності Церкви, а як фундаментальної причини її існування у сучасному світі з його потужними світськими секулярними тенденціями. Тому мета, структура, стилі й методи місіонерської просвітницько-вихованої діяльності переосмислюються відповідно з пошуком засобів їх досягнення. Закономірно, що це питання розглядається під кутом зору історичних та сучасних невдач та успіхів церков, адже, не зважаючи на моральний та інтелектуальний дефіцит, це питання актуальне для всіх, особливо майбутніх поколінь філософів, богословів і нових просвітителів.

Сучасна діяльність Церкви спрямована на пошук духовних основ встановлення діалогу з усім суспільством. Перш за все, мова йде про визначення нових морально-етичних координат формування трудових, економічних та політико-правових відносин. Важливе місце у християнському богословському сегменті займає турбота про моральні ціннісно-нормативні виміри діяльності сучасного християнина. Християнська соціальна концепція пропонує теоретичні ідеї та діяльно практичні стратегії регулювання зони взаємопроникнення духовної культури та соціальної практики функціонування сфери праці.

Морально-етичні норми та цінності праці як умови забезпечення духовних та матеріальних інтересів і потреб людини і суспільства мають конфесійні особливості. Християнський етос праці виявляється основою життєдіяльності для багатьох людей. Він розуміється як доля, покликання і творчий розвиток, що полягає в участі людини у продовженні творіння світу Божого. Активність християн у сфері суспільного виробництва та індивідуального рівня повсякденного життя, де об'єктивуються християнські ідеї, веде до формування особистого релігійного досвіду та спільного релігійного діяння. Християнство розуміє працю не тільки як засіб існування, а і як основу матеріального добробуту і духовного щастя кожної людини, як середовище взаємодії між людьми як суб'єктами комунікації.

В умовах переходу до нового покоління технологій та інформації християнство аналізує сучасне і майбутнє людини і суспільства у контексті сталого розвитку господарської та економічної сфери не з точки зору її ефективності, а з морально-етичних принципів світу праці. Вплив Церкви на трудову діяльність розглядається у перспективі духовних здобутків та обмеженості і стриманості у матеріальних надбаннях. Вони зазвичай зводяться до абстрактної ідеї індивідуального вибору шляху вдосконалення світу та до підготовки і випробування для майбутнього життя, що мислиться в холістичній перспективі.

Сучасні підходи до християнського соціально-економічного ідеалу формуються в контексті кризи економічних теорій та практики ведення світового господарства. Маючи антропологічну основу забезпечення збалансування матеріальних та духовних потреб людини у різних вимірах суспільного буття, він розглядається як цілепокладаюча діяльність окремого суб'єкта та суспільства у цілому, що спрямована на вирішення нагальних соціальних і економічних проблем.

Християнський соціально-економічний ідеал та чинники його досягнення залежать від релігійних духовно-моральних цінностей і кодексів поведінки у соціумі та участі Церкви у прийнятті господарських рішень та її діяльності в економічній царині. Сучасна Церква не лише декларує своє розуміння соціально-економічного

ідеалу, а й пропонує шляхи його досягнення. При цьому Церква не вибудовує власну модель світової економіки. Вона являється суб'єктом та об'єктом різних економічних процесів підтримує і використовує історично сформовані способи ведення господарства. відповідно до канонічного, держаного і міжнародного права.

Соціально-економічного вчення християнства має конфесійні особливості й полягає у тому, що усі явища економіки Церква розглядає в контексті свого віровчення і своїх завдань по євангелізації суспільства. При цьому власна економічна політика Церкви це явище особливого економічного порядку, що має свої особливості, що пов'язана із внутрішнім життям релігійної організації і спрямована на задоволення приватних матеріальних потреб. Тому ця сфера діяльності християнських церков сприймається неоднозначно й окреслює коло суспільних вимог до неї.

Суспільний ідеал у сучасній християнській думці детермінований явищами суспільного та особистого порядку не тільки в економічній, а і політичній царині. Сучасні християнські церкви спільні у підтримці світськості держави і влади. Сфери виключної компетенції держави і Церкви, визначені нормативно-правовими документами, що складають змістову сторону принципу відокремлення Церкви від держави, і визначають межі функціональності тієї чи іншої інституції. Пріоритетними для Церкви є діалогічні відносини з різними гілками та рівнями влади з приводу удосконалення права та ухвалення рішень, що стосуються як життя самої Церкви, так і ділянок її суспільного опікування.

Вибудовування християнського соціально-політичного ідеалу відбувається у співвідношенні з етичним ідеалом і полягає у включенні людей, переважно віруючих, в зону свого ідейно-політичного впливу як духовно-моральної санкції політичних рішень. Аргументуючи свою діяльність прагненням допомогти людині і суспільству вирішити нагальні повсякденні проблеми, Церква часто на власний розсуд трактує правові норми та підтримує ту чи іншу політичну сторону. Найбільш небезпечною бачиться політизація сучасного православ'я, яка впрягається в угоду політичної ідеології «російського світу». Вона виступає джерелом єкуменічних та інституційних непорозумінь та веде до ускладнень у спілкуванні в межах конфесійно-цілісного православ'я та історично родинно-близьких народів. Конфлікти, де використовуються мобілізуючі ресурси релігії, є особливо трагічними для сучасного суспільства, в тому числі українського, адже виводять загострення протиріч на інший рівень інтерпретації боротьби з іншим. Такий «християнський фактор» у переосмисленні та сакралізації політичної філософії можна пояснити конкретними геополітичними та економічними інтересами.

Визнання християнства як політичного явища пов'язане з сучасним рівнем процесів і трансформацій взаємовпливу релігії й політики. Еволюція взаємодії політичних і релігійних ідей веде до співіснування різноманітних, іноді досить суперечливих, підходів до тлумачення християнського суспільно-політичного ідеалу від політизації релігійного до сакралізації політичного. Це ускладнює можливість вироблення ідейно-регулятивного принципу політичного і соціального розвитку. Наявність конфліктності на релігійному ґрунті створює суспільно-політичні колізії активізації громадськості, державних та церковних лідерів на підтримку певної

конфесії чи Церкви і разом з тим поглиблення розколів як небажання йти на поступки та демонстрація власних пріоритетів у християнському світі.

Соціально-економічний та соціально-політичний ідеал у християнській думці є не лише ідеологічною абстрактною побудовою, але й показником економічного та політичного стану та критерієм подальших перспектив позитивного розвитку суспільства, найважливішим мотиватором діяльності та поведінки сучасної людини. При цьому слід врахувати, що розуміння особливостей соціального ідеалу у сучасній християнській думці як первинної стратегії успішного соціального розвитку може стати як предметом широкої дискусії для академічної еліти, так і визначальним фактором соціальної, економічної та морально-духовної трансформації людини і суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Кислий А. О. Суспільний ідеал у сучасному християнстві : монографія. Чернівці : Десна Поліграф, 2020. 348 с.

Статті у наукових фахових виданнях України, що внесені до міжнародних наукометричних баз наукового цитування:

2. Кислий А. О. Загальноосвітні навчальні заклади під опікою церкви в умовах поліконфесійності українського суспільства. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2008. Т. XXI. С. 137–146
3. Кислий А. О. Релігійний компонент в освітніх системах західноєвропейських країн та України. *Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства*. 2009. Т. XXVI. С. 181–190
4. Кислий А. О. Проблема суспільного ідеалу в філософському осмисленні. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 136 (9). С. 185–189
5. Кислий А. О. Ідеал шлюбно-сімейних відносин у сучасній соціальній християнській думці. *Гілея: науковий вісник*. 2018. Вип. 139 (12). Ч. 2. Філософські науки. С. 108–113
6. Кислий А. О. Візія жінки в сучасній християнській думці. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 140 (1). Ч. 2. Філософські науки. С. 25–30
7. Кислий А. О. Проблема ідеалу людини в сучасній християнській думці. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. Філософські науки. С. 65–69
8. Кислий А. О. Економіка у контексті сучасної християнської соціальної думки. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 143 (№ 4). Ч. 2. Філософські науки. С. 67–72
9. Кислий А. О. Етос праці у сучасній християнській соціальній думці. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 144 (№ 5). Ч. 2. Філософські науки. С. 53–58
10. Кислий А. О. Православний ідеал в сучасних умовах трансформації громадянського суспільства в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 146 (№ 7). Ч. 2. Філософські науки. С. 77–82

11. Кислий А. О. Християнський ідеал життєдіяльності людини в умовах постмодерну. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 147 (№ 8). Ч. 2. Філософські науки. С. 83–88
12. Кислий А. О. Соціальний ідеал в сучасній православній думці. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 148 (№ 9). Ч. 2. Філософські науки. С. 83–87
13. Кислий А. О. Питання ідеалу соціальних відносин у Йоана Зізіуласа. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 149 (№ 10). Ч. 2. Філософські науки. С. 50–55
14. Кислий А. О. Християнство в сучасному політичному дискурсі. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 150 (№ 11). Ч. 2. Філософські науки. С. 64–69.
15. Кислий А. О. Людина в контексті осмислення соціального ідеалу в сучасній християнській думці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : зб. наукових праць*. 2020. Вип. 42 (55). С. 102–109
16. Кислий А. О. Сучасний екуменізм та формування християнського соціального ідеалу. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2020. Випуск 1 (171). Том 1. С. 121–136
17. Кислий А. О. Міжхристиянський діалог та формування ціннісних основ соціального ідеалу в ситуації невизначеності *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2020. Вип. 1 (87). С. 38–51
18. Кислий А. О. Служіння та просвітницько-виховна місія Церкви у сучасному суспільстві як чинник формування основ соціального ідеалу. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2020. № 25 (7-8). С. 90–101

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, що внесені до міжнародних наукометричних баз наукового цитування:

19. Кислий А. О. Спілкування як основа соціального ідеалу в роботах Йоана Зізіуласа. *Virtus: Scientific Journal*. Montreal, Canada. September. 2019. № 36. P. 19–22
20. Кислий А. О. Соціально-економічний ідеал у вимірах сучасної християнської думки. *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia. 2019. №35 (VOL.2). P. 34–38
21. Кислий А. О. Сучасне християнство в системі політичних процесів. *Virtus: Scientific Journal*. Montreal, Canada. November. 2019. № 38. P. 16–20
22. Кислий А. О. Ціннісні аспекти християнського суспільного ідеалу в умовах трансформації сучасного світу. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warsaw, Poland. 2020. Part 7. № 2 (54). P. 50–55
23. Кислий А. О. Ціннісно-історичний контекст суспільного ідеалу в сучасній християнській думці. *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia. 2020. № 40 (VOL.2). P. 45–50
24. Кислий А. О. Соціально-політичний ідеал у вимірах сучасної християнської думки. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warsaw, Poland. 2020. Part 6. № 1 (53). P. 27–32

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

25. Кислий А. О. Особливості просвітницько-виховної роботи церкви в сучасній Україні. *Український вимір* : Міжнародний збірник інформаційних, освітніх, наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. Число восьме. У 3 т. Т.ІІІ. Чернігів, ЧДПУ імені Т.Г.Шевченка, 2009. С. 165–170
26. Кислий А. О. Теоретико-методологічні засади сучасного релігієзнавства (на основі праць М.Мюллера та К.Тіле). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка*. Випуск 95. Серія: філософські науки. Чернігів : ЧНПУ, 2011. С. 148–151
27. Кислий А. О. Українське суспільство у пошуках освітнього ідеалу. *Гуманітарний корпус* : Збірник наукових статей з актуальних проблем, філософії, культурології, психології, педагогіки та історії. Випуск 3. К.: „Генеза”, 2014. С. 89–96
28. Кислий А. О. Проблеми спорту та здоров'я людини у соціальній концепції християнської церкви. *Збірник наукових праць*. Матеріали Міжнародного симпозіуму «Освіта і здоров'я підростаючого покоління» Київ, 2016. Вип. 1. С. 157–160
29. Кислий А. О. Суспільний ідеал як предмет соціально-філософського аналізу. *Релігія, філософія, культура: матеріали Міждисциплінарної всеукраїнської науково-теоретичної конференції* (м.Чернігів, 29 жовтня 2015 р.). Чернігів : ЧНПУ, 2016. С. 157–163
30. Кислий А. О. Освіта та виховання в соціальних концепціях православ'я і католицизму: порівняльний аналіз. *Часопис історико-юридичного факультету: збірник наукових праць*. Випуск 8. Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. С. 68–75
31. Кислий А. О. Християнський соціальний ідеал в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць за матеріалами ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти»* від 30-31 грудня 2019 року. Канада, Монреаль : Видавництво Центру сучасної педагогіки «Навчання без кордонів», 2019. С. 6–9
32. Кислий А. О. Православна церква в сучасних умовах трансформації українського суспільства. *Стратегії та модуси соціального буття сучасної людини: захист та допомога* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 травня 2019 р., Чернігів). Чернігів : НУ «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка, 2019. С. 122–125
33. Кислий А. О. Радянська ідеологічна модель державно-церковних відносин та її наслідки для формування сучасного українського суспільства. *Європейські антитоталітарні культурні практики* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 26-27 червня 2020 р.). Чернігів : Десна Поліграф, 2020. С. 47–50

АНОТАЦІЯ

Кислий А. О. Соціальний ідеал у сучасній християнській думці. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальностями 09.00.11 – релігієзнавство; 09.00.14 – богослов'я. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2021.

У дисертації вперше здійснено комплексне філософсько-релігієзнавче дослідження соціального ідеалу у сучасній християнській думці. Доведено, що у системі факторів формування духовної сфери сучасні філософські і богословські роботи спрямовані на поглиблення концептуального обґрунтування соціального ідеалу. Вони мають не тільки теоретичне, а й соціально-практичне значення з огляду на можливий їх вплив на формування загальних духовно-моральних цінностей і норм. Соціальний ідеал є не лише ідеологічною абстрактною побудовою, але й критерієм подальших перспектив позитивного розвитку суспільства і людини.

Обґрунтовано, що епіцентром конфесійної аксіології соціального ідеалу в діапазоні загальних богословських та філософських антропологічних поглядів та підходів є людина. Принциповим у формуванні соціального ідеалу людини у сучасному християнському інтелектуальному дискурсі є переосмислення християнського вчення і культової практики, що пов'язані з образом жінки та невичерпністю її соціальних ролей та можливості реалізації її духовного досвіду у Церкві. Окремим сформованим соціальним ідеалом, первинним і основним соціальним інститутом сучасне християнство вважає сім'ю, нормальне функціонування якої створює ціннісно-позитивні суспільні результати.

Встановлено, що у сучасному християнстві посилюються позиції щодо діалогічності формату соціальної взаємодії. Різновекторність спілкування (комунікації) у сучасній християнській соціальній концепції розглядається як онтологічна основа самого буття Церкви і як праксеологічна умова досягнення соціального ідеалу. Важливу роль у забезпеченні й створенні духовних основ діалогічних суспільних форм взаємовідносин для розвитку суспільства та становлення особистості відіграє просвітницько-виховна місія Церкви.

Доведено, що християнський етос праці має конфесійні особливості й, генеруючи моральні та ціннісно-нормативні виміри діяльності людини, збалансовує матеріальне та духовне виробництво і споживання. Важливим сучасним досягненням християнської філософії та богослов'я є критичне осмислення сучасного стану та тенденцій розвитку суспільства в економічній і політичній площинах. Сучасний християнський соціально-економічний ідеал побудований на антропологічних основах і розглядається як цілепокладаюча діяльність людини, що спрямована на задоволення матеріальних та духовних інтересів і потреб. Важливе місце у сучасному християнському соціальному вченні та діяльності Церкви займає політичний дискурс. Нинішній рівень соціальної політики Церкви супроводжується небезконфліктними процесами і трансформаціями у християнстві, що спричинені суспільно-політичними суперечностями.

Ключові слова: богослов'я, соціальний ідеал, сучасна християнська думка, діалог, спілкування, ідеал людини, ідеал сім'ї, візія жінки, гендер, сучасний екуменізм, просвітницько-виховна місія Церкви, етос праці, соціально-економічний ідеал, соціально-політичний ідеал.

АННОТАЦІЯ

Кислый А. А. Социальный идеал в современной христианской мысли. - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора философских наук по специальностям 09.00.11 - религиоведение; 09.00.14 - богословие. Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. - Киев, 2021.

В диссертации впервые проведено целостное комплексное философско-религиоведческое исследование социального идеала в современной христианской мысли. Социальный идеал формируется на основе представления о социальной и личной эсхатологической действительности Царства Божия. Доказано, что современные подходы христианских мыслителей православной, католической и протестантской конфессиональных традиций направлены на углубление концептуального, предметного, методологического и ценностного обоснования социального идеала. Он формирует приоритеты личного и общественного целеполагания, определяющего качество и содержание жизни человека и общества.

Определено, что в условиях современных социальных трансформаций переосмысления христианскими мыслителями неисчерпаемых универсальных аксиологических потенциалов социального идеала занимает принципиально важное место в структуре духовности. Он имеют не только теоретическое, но и важное социально-практическое значение, учитывая возможное его влияние на формирование общезначимых духовно-нравственных норм и ценностей. Основой теории христианского социального идеала в системе факторов формирования духовной сферы является традиционная консервативность и историческая динамичность конфессиональной аксиологии.

Обосновано, что постоянный процесс творческого развития человека и общества указывает на то, что эпицентром социального идеала в диапазоне общих богословских и философских антропологических взглядов и подходов является человек. Принципиальным в формировании социального идеала человека в современном христианском интеллектуальном дискурсе является переосмысление христианского учения и культовой практики, связанные с образом женщины и неисчерпаемостью ее социальных ролей и возможности реализации ее духовного опыта в Церкви. Отдельным сформированным социальным идеалом, первичным и основным социальным институтом современное христианство считает семью, нормальное функционирование которой имеет ценностно-положительные общественные результаты.

Определено, что в современном христианстве усиливаются позиции диалогичности социального взаимодействия. Общение (коммуникация) в современной христианской социальной концепции рассматривается как

онтологическая основа бытия Церкви и как праксиология достижения социального идеала. Конструктивная коммуникация в условиях мировоззренческого плюрализма и конвергентных процессов отдельных сегментов христианства создает предпосылки для позитивного социального развития и становлении личности. Особым вектором развития христианства считается экуменизм, что ведет к взаимопониманию в плоскости мировоззренческих и общественных противоречий и коммуникации между последователями различных конфессий и вероисповеданий. Важную роль в обеспечении и создании духовных основ диалогических общественных форм взаимоотношений играет просветительно-воспитательная миссия Церкви. Она с помощью религиозного (богословского) образования получает положительные учебно-воспитательные результаты в формировании духовно-нравственной системы и интеллектуального потенциала общества.

Доказано, что фундаментальной основой жизнедеятельности человека и общества является труд. Христианский этос труда имеет конфессиональные особенности и, генерируя моральные и ценностно-нормативные измерения деятельности человека, уравнивает материальное и духовное производство и потребление. Важным современным достижениям христианской философии и богословия является критическое осмысление современного состояния и тенденций развития общества в экономической и политической плоскостях. Современный христианский социально-экономический идеал построен на антропологических основаниях и рассматривается как целеполагающая деятельность человека или организации, направленная на удовлетворение материальных и духовных интересов и потребностей. Важное место в современном христианском социальном учении и деятельности Церкви занимает политический дискурс. Современные формы взаимодействия политики и христианства являются важным фактором ретрансляции различных аспектов социального идеала. Нынешний уровень многовекторности социальной политики Церкви сопровождается небесконфликтными процессами и трансформациями в христианстве, вызванные общественно-политическими противоречиями. Социальный идеал в христианской мысли является не только идеологической абстрактной конструкцией, но и показателем и критерием дальнейших перспектив позитивного развития общества и человека.

Ключевые слова: богословие, социальный идеал, современная христианская мысль, диалог, общение, идеал человека, идеал семьи, образ женщины, гендер, современный экуменизм, просветительно-воспитательная миссия Церкви, этос труда, социально-экономический идеал, социально-политический идеал.

SUMMARY

Kyslyi A.O. Social ideal in modern Christian thought. – Qualified scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for a scientific degree of the doctor of philosophical sciences on specialties 09.00.11 – Religious Studies; 09.00.14 – Theology. National Pedagogical Dragomanov University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

In the dissertation it is carried out for the first time a complex philosophical and religious study of the social ideal in modern Christian thought. It is proved that in the

system of factors that form the spiritual sphere modern philosophical and theological works are aimed at deepening the conceptual substantiation of the social ideal. They have not only theoretical but also socio-practical significance given their possible impact on the formation of common spiritual and moral values and norms. The social ideal is not only an ideological abstract construction, but also a criterion for further prospects for the positive development of society and individual.

It is determined that the epicenter of the confessional axiology of the social ideal in the range of general theological and philosophical anthropological views and approaches is individual. Fundamental in the formation of the social ideal of individual in modern Christian intellectual discourse is the rethinking of Christian teaching and worship practices related to the image of woman and the inexhaustibility of her social roles and the possibility of realizing her spiritual experience in the Church. Modern Christianity considers the family, the normal functioning of which creates value-positive social results, to be a separate formed social ideal, the primary and basic social institution.

It is established that in modern Christianity the positions on the dialogic format of social interaction are growing. The multi-vector nature of communication in the modern Christian social concept is considered as the ontological basis of the very existence of the Church and as a praxeological condition for achieving the social ideal. The educational mission of the Church plays an important role in providing and creating the spiritual foundations of dialogical social forms of relations for the development of society and the formation of the individual.

It is proved that the Christian ethos of labor has confessional features and, generating moral and value-normative dimensions of human activity, balances material and spiritual production and consumption. An important modern achievement of Christian philosophy and theology is a critical understanding of the current state and trends in society in economic and political terms. The modern Christian socio-economic ideal is built on anthropological foundations and is seen as a purposeful human activity aimed at meeting material and spiritual interests and needs. Political discourse occupies an important place in modern Christian social teaching and the activity of the Church. The current level of the Church's social policy is accompanied by conflict-free processes and transformations in Christianity caused by socio-political contradictions.

Key words: theology, social ideal, modern Christian thought, dialogue, communication, human ideal, family ideal, woman's vision, gender, modern ecumenism, educational mission of the Church, ethos of work, socio-economic ideal, socio-political ideal.